

УДК 37.13:373.3 (091) [(410) + (430)]

Л. П. Поліщук,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті робиться спроба проаналізувати особливості професійної підготовки майбутніх учителів.

Здійснено аналіз закономірностей професійної підготовки, висвітлених у ряді основоположних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців та розгляд різних підходів до визначення сутності поняття "професійна підготовка вчителя".

В умовах реформування всіх сфер суспільного життя України відбувається її становлення як самостійної держави, відродження національної самобутності та перехід до ринкових відносин, що визначає роль фахівців з вищою освітою, серед яких особливе місце належить майбутнім учителям. Підготовка вчителів є одним із провідних завдань освіти, оскільки вчитель був, є і залишається головною дійовою особою, покликану реалізувати її цілі. Поняття "підготовка вчителя" змінювалося разом із еволюцією поглядів на мету навчання і виховання, уявленнями про його професійні характеристики і якості. Формування якісно нового типу вчителя з розширеними можливостями й підвищеною адаптивністю до сучасних умов висуває нові вимоги до системи його підготовки.

У розвитку теорії сучасної педагогічної освіти є ряд значних досліджень, що розкривають закономірності професійної підготовки й формування особистості педагога: фундаментальне значення мають у цьому плані роботи Ф. Гоноболіна, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, А. Щербакова та ін.

У психолого-педагогічній літературі проблема формування професійної підготовки майбутнього педагога висвітлюється широко й багатоаспектно. У загальнотеоретичному плані вона розроблена в працях К. Дурай-Новакової, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, Л. Кандибовича та ін.

Незважаючи на деякі розбіжності в теоретичних підходах до інтерпретації феномена "підготовка" та її структури, вона розглядається у всіх дослідженнях як первинна й обов'язкова умова успішного виконання будь-якої діяльності.

Мета статті – виявлення та наукове обґрунтування ефективних форм та методів професійної підготовки майбутніх учителів.

Проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів у системі вищої педагогічної освіти обговорювалася протягом усього розвитку вищої школи. Вирішення цієї проблеми представляється принципово важливим і необхідним насамперед тому, що кризовий стан виховання не можна перебороти, недооцінюючи дану проблему.

З огляду на важливу роль різних показників, умов і елементів, що характеризують процес підготовки до діяльності, треба в першу чергу приділити особливу увагу визначенню основного поняття професійної підготовки як педагогічної категорії.

Аналіз актуальних досліджень показав, що, поняття професійної підготовки вживається в декількох значеннях, а часом ототожнюється із професійною готовністю. Огляд словникових визначень дозволяє укласти, що термін "підготовка" збагачує поняття "готовність", указуючи на те, що підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї, а система установок на працю, стійка орієнтація на виконання трудових завдань, загальна готовність до праці є психічним результатом професійної підготовки [1].

Професійна готовність – не лише результат, але й ціль професійної підготовки, початкова й основна умова ефективної реалізації можливостей кожної особистості. Цим підкреслюється діалектичний характер готовності як якості і стану, а також динамічного процесу. Таким чином, таке розмежування дозволяє більш строго аналізувати й тлумачити поняття професійної підготовки.

Поняття "професійна" підготовка в педагогічній енциклопедії трактується, як система професійного навчання, основною метою якого є швидке засвоєння умінь та навичок, необхідних для виконання робіт [2].

Н. П. Волкова вважала, що професійна підготовка – це володіння системою професійних знань, яку утворюють:

1. загальнокультурні знання (знання про людину, її становлення, розвиток, розвиток у реальній соціокультурній дійсності; спеціальні знання з культурології, соціології, етики, естетики, економіки, права);
2. психологічні знання (знання загальних характеристик особистості: спрямованість, характер, темперамент, здібності та ін.; особливостей перебігу психологічних процесів (мислення, пам'ять, уява та ін.); методів психологічного дослідження закономірностей навчання і виховання; особливостей

засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних та вікових характеристик; уміння застосовувати набуті знання в педагогічній діяльності;

3. педагогічні знання (знання основних теорій формування і розвитку особистості, принципів педагогіки і психології, конструювання навчально – виховного процесу; розвиток педагогічної і психологічної науки, професійну підготовку, позитивні та негативні сторони своєї професійної діяльності, та ін.);

4. знання з методики викладання предметів, методики виховної роботи, дидактики, знання педагогічної техніки [3: 477].

Сучасний науковий рівень вивчення питань, пов'язаних з формуванням професійної підготовки містить ряд аспектів: педагогічний, дидактичний, історичний, економічний, конкретно-соціологічний, соціально-філософський та ін. Відповідна література свідчить про певний ступінь розробленості кожного з вищевказаних аспектів.

У цілому підготовка до діяльності розглядається як [4: 65]:

- активний стан особистості, що викликає діяльність;
- наслідок діяльності;
- якість, що визначає установки на професійні ситуації й завдання;
- передумова до цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості;
- форма діяльності суб'єкта.

Ми можемо зазначити, що підготовка – це форма людської діяльності і як така включається в загальну систему діяльності. На сьогоднішній день виділяють два підходи в підготовці до професійної діяльності.

Відповідно до першого підготовка розглядається як психічна функція, формування якої вважається необхідним для досягнення високих результатів педагогічної діяльності. У відповідності із другим підходом підготовка розглядається з точки зору особистісних передумов, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності.

У результаті аналізу літератури нам удалось встановити, що більшість авторів схильні розглядати підготовку студентів до формування професійних якостей, у тому числі й готовності до різних видів діяльності, як процес, що має свої власні особливості й закономірності. Через таке розуміння терміни "підготовка" і "готовність" трактуються не як синоніми, хоча між собою вони дуже тісно зв'язані, взаємозалежні й взаємообумовлені. Це пояснюється тим, що, та або інша якість готовності фахівця багато в чому визначається тим, яку він проходив підготовку. Не випадково під терміном "підготовка" розуміється динамічний процес, кінцевою метою якого є формування такої професійної якості, якою виступає "готовність" [5: 47].

Визначимо, що ж означає поняття професійної підготовки і яке місце в ньому займає проблема, що цікавить нас.

У філософському плані професійна підготовка розглядається як об'єктивний процес, в основі якого лежать певні закономірності [6: 75]:

1. обумовленість системи професійної готовності потребам соціально-педагогічного й духовного розвитку суспільства, завданням в області формування особистості;
2. відповідність змісту, форм і методів професійної підготовки рівню розвитку педагогічної науки й практики, характеру й змісту педагогічної праці;
3. виховання й розвиток майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки;
4. взаємозв'язок цілей, функцій, змісту й методів професійної готовності студентів педвузів;
5. залежність якості професійних знань, умінь і навичок від характеру, змісту, форм і методів організації учбово-пізнавальної, учбово-практичної, самостійної практичної діяльності студентів;
6. залежність змісту й методів професійної готовності від індивідуальних здатностей студентів.

Філософський аспект можна виділити й у змісті професійної підготовки студентів вищої педагогічної школи, говорячи про взаємозв'язок загального, особливого й індивідуального [7: 34]:

1. компонент змісту, його ядро – це фундаментальні знання в області педагогіки, які здобуваються в процесі вивчення нормативних, обов'язкових педагогічних дисциплін. У структурі цього ядра провідне місце займають знання про закономірності, принципи й методи навчання, про шляхи наукової організації навчально – виховного процесу, про дитину як об'єкт і суб'єкт виховання;
2. процес навчання в педагогічному вузі тільки тоді буде сприяти розвитку творчості майбутніх педагогів, коли буде представлена велика можливість самостійного вибору;
3. самостійна робота студентів по інтересах, спрямована на розвиток індивідуальних творчих здатностей, індивідуального стилю діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях виділяються два досить близьких підходи до проблеми професійної підготовки педагога.

Перший підхід. А. Ковальов, Н. Левітов та ін. розглядають психологічну підготовку як особливий психологічний стан, проміжне між психологічними процесами й властивостями особистості. У

процесі педагогічної діяльності стан може переходити у властивості, а потім і в якості особистості педагога.

Другий підхід В. Крутецький, В. Сластьонін, А. Щербаков та ін. визначають підготовку як стійку характеристику особистості, синтез її властивостей і як психічний стан, що перетворюється в стійку якість особистості в процесі діяльності.

У структурі професійної підготовки ми виділяємо [7: 103]:

1. пізнавальний компонент (розуміння комунікативних завдань, оцінка їхньої значимості, знання способів вирішення, прогнозування результатів і т.д.);
2. емоційний компонент (почуття відповідальності, емпатія);
3. мотиваційний компонент (потреба в комунікації, прагнення домогтися успіху, показати себе із кращої сторони);
4. вольовий компонент (мобілізація зусиль, подолання непевності й ін.).

Дослідники розглядають практичну підготовку як істотну передумову успішної діяльності, як необхідний додаток професійної підготовки. Структура психологічної підготовки педагога до керівництва педагогічним процесом являє собою сукупність мотиваційного, вольового й емоційного компонентів. Психологічна підготовка існує в єдності з науково-теоретичною. У професіограмі, розробленій В. А. Сластьоніним, науково-теоретична підготовка характеризується одержанням необхідного обсягу знань; сполученням теоретичних і практичних знань і осмисленням особистого досвіду педагогів; оволодінням знаннями психології особистості (вікові особливості, методи вивчення особистості, способи індивідуального й диференційованого підходу) [8: 72].

Науково-теоретична підготовка тісно пов'язана із практичною готовністю педагога, яка була набута в процесі безперервної педагогічної практики й інших видів діяльності студента.

Зміст практичної підготовки полягає в педагогічних вміннях педагога. Проблема вмінь майбутнього педагога розглядається багатьма дослідниками, і в кожного свій підхід.

На думку В. А. Сластьоніна, володіння професійними вміннями визначає готовність майбутнього педагога до вирішення педагогічних завдань на професійному рівні. Автор виділяє: вміння спостерігати й аналізувати педагогічний процес, опираючись на теоретичні знання; вміння прогностичні; вміння організаторські; комунікативні; вміння в області педагогічної техніки; прикладні вміння.

При розгляді психологічної підготовки вчений виділяє наступні ознаки:

1. наявність потреб, цілей у певному виді діяльності;
2. активізація психічних і фізіологічних функцій;
3. упевненість у своїх силах;
4. достатній рівень працездатності;
5. своєчасне реагування на зміну умов діяльності;
6. певна спрямованість і керованість психологічної діяльності при виконанні певних дій [5: 88].

Отже, поняття професійної підготовки є одночасно характеристикою особистості й характеристикою діяльності. У зв'язку із цим у структурі цілісної системи професійно-педагогічної підготовки доцільно виділити дві підсистеми:

1. довгострокову – як характеристику особистості;
2. ситуативну – як характеристику педагогічної діяльності.

Підсистема довгострокової професійно-педагогічної підготовки є стійким комплексом особистісних, суб'єктивних і індивідуальних професійно-важливих якостей, необхідних для успішної діяльності в багатьох ситуаціях. Дана система діє постійно, виступаючи як істотна передумова регуляції педагогічної діяльності.

Підсистема ситуативної професійно-педагогічної підготовки є активно-діючим станом особистості, в динамічній структурі якого виділяється мотиваційний, пізнавально-орієнтаційний, операційно-діючий, емоційно-вольовий і оцінний компоненти. Структура ситуативної професійно-педагогічної підготовки відноситься до типу функціональних структур, які виникають не самі по собі, а в нерозривному зв'язку зі структурою зовнішньої взаємодії [7: 114].

Необхідно зазначити, що успішність професійної підготовки залежить від ряду положень, серед яких такі інтегральні показники:

1. якість професійно значимих потреб і мотивів вибору педагогічної професії;
2. рівень знань про сутності професії й професійної ролі педагога, про структуру педагогічної діяльності, здатність вирішувати комунікативні завдання, стабільність професійних інтересів;
3. ступінь інтеріоризації професійних ролей, усвідомлення відповідальності за результати комунікативної діяльності;
4. стан мобілізації (актуалізації) комунікативних знань, умінь, навичок і професійно значимих властивостей особистості, а також час адаптації до вимог професійної ролі педагога й до умов педагогічної діяльності;

5. якість професійних установок ("настрою") на взаємодію [9].

Ці положення закладають фундамент у формуванні цілісної системи майбутньої діяльності, а її основами майбутній педагог опановує, насамперед, у процесі вивчення психолого-педагогічних, спеціальних і суспільно-політичних дисциплін, і чим вище науковий рівень їхнього викладання, тим ширше здійснюється професійна підготовка.

Загалом, професійно-педагогічна підготовка нами розуміється як:

1. засвоєння студентами основ загальних і спеціальних знань і застосування їх на практиці;
2. володіння вміннями й навичками для успішного рішення комунікативних завдань у сфері міжособистісної взаємодії;
3. сформованість важливих для майбутнього педагога професійних якостей.

Але необхідно зазначити, що ця складна психолого-педагогічна структура повинна включати й певні особистісні якості, такі як інтерес і любов до дітей, захопленість педагогічною роботою, пильність і спостережливість, педагогічний такт, педагогічна уява, організаторські здатності, справедливність, товариськість, вимогливість, наполегливість, цілеспрямованість, урівноваженість, витримка, професійна працездатність. Саме ці якості відіграють значну роль у становленні вчителя, який буде не тільки передавати знання учням, а вчити їх жити.

Професія вчителя вимагає всебічних знань, професійної компетентності, креативного та гнучкого мислення, де домінують духовно-моральні та ділові якості, а також творчого підходу до педагогічної діяльності. Головна задача вчителя – це не тільки озброєння учнів знаннями, а передача дітям всього найкращого від попередніх поколінь, та застереження від суспільних недоліків і хвороб.

Підводячи підсумок, ми можемо зазначити, що під професійною підготовкою майбутніх учителів ми розуміємо ціленаправлений, планомірний і організований процес педагогічних впливів, як в процесі навчання, так і в позаучбовий час, у наслідок якого в студентів формується професійно-значущі і особистісні якості, вони оволодівають професією і спеціальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Философский словарь / И. Т. Флорова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 840 с.
2. Педагогический энциклопедический словарь. Большая Российская энциклопедия. – М.: "Научное издательство", 2003. – 162.
3. Волкова Н. П. Педагогіка. Навчальний посібник. 2-ге видання, доповнення. – К.: Видавництво "Академвидав", 2007. – 615 с.
4. Михайлычев Е. А. Терминология педагогической диагностики. Система и словарь. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ИПК и ПРО, 1997. – 136 с.
5. Сластенин В. А. Формирование личности учителя Советской школы в процессе профессиональной подготовки. Учебное пособие. – Москва: "Просвещение", 1976. – 159 с.
6. Сингатуллин И. М. Подготовка учителя сельской малокомплектной школы / Педагогика. – 1995. – № 2. – 175 с.
7. Комбекова Р. В. Профессиональная подготовка учителя широкого профиля для начальной школы: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. / Комбекова Р. В. – Сах., 2003. – 313 с.
8. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования: Монография. – К.: Поисково- издательское агенство, 1998. – 252 с.
9. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01 / Дурай-Новакова К. М. – М., 1983. – 353 с.

Матеріал надійшов до редакції 09.09. 2009 р.

Полищук Л. П. Особенности профессиональной подготовки будущих специалистов в педагогических заведениях Украины.

В статье делается попытка проанализировать особенности профессиональной подготовки будущих учителей. Осуществлен анализ закономерностей профессиональной подготовки, освещенных в ряде основополагающих исследований отечественных и зарубежных ученых и рассмотрены разные подходы к определению сущности понятия "профессиональная подготовка учителя".

Polischuk L. P. The Peculiarities of the Future Teachers' Professional Preparation in the Pedagogical Establishments of Ukraine.

In the article an attempt to analyse features of vocational training of the future teachers is done. The analysis of laws of the vocational training outlined in a number of basic researches of both domestic and foreign scientists and consideration of different approaches to definition of essence of concept "vocational training of the teacher" is carried out.